

Ut og søke tjeneste

Tjenestetida representerte også en mulighet til å finne ektefelle. Det var en anledning til å treffe andre unge og bli kjent med en passende gutt, forteller Kari Telste. Sammen med Sølvi Sogner har hun samlet norske tjenestejenters historie mellom stive permer.

Tre tjenestejenter på gardstunet på Østre Alhaug på Hedmark rundt 1910., Foto: Johannes Larsen Alhaug, Eier: Anno Domkirkeodden

Tenk omtrent hundre år tilbake i tid. Det er onsdag ettermiddag, og tjenestejentene i byen har fri.

– Det ble kalt dueslippet. Da strømmet jentene ut i byen for å treffe andre unge, forteller Kari Telste. Hun er etnolog og ga i 2005 ut boka *Ut og søkje teneste - historia om tenestejentene* sammen med historiker Sølvi Sogner.

"Piken Anna i bystas", har amatør fotograf og prest i Sagene menighet Oscar Hvalbye kalt dette bildet av ei tjenstejente som har fri og pyntet seg for å gå på byen. Sagene i Kristiania, 1898. Foto: Oscar Hvalbye, Oslo Museum

I boka gjengis blant annet deler av Hans Johansens historie. Han var fabrikkarbeider i Drammen, og forteller om en kveld først i juni i 1906:

"Da jeg kom ned til Enggaten, så jeg mange ungdommer som var ute og spaserte. Det var onsdagskveld, møtekveld for ungdommen. Da hadde også tjenstepikene frikveld. Mens jeg går der i mine funderinger, kommer det ei kjekk jente mot meg. Hun så på meg idet jeg nærmet meg, og jeg syntes at jeg så et lite smil. Det gjorde meg modigere. Jeg stoppet og hilste."

Slik treffer Hans (20) sin Amagda (17). Når Amagda denne sommeren drar på «ferie» til Lier med familien hun tjener hos, har hun ingen frikvelder. Men Hans går halvannen mil fram, og halvannen mil tilbake for noen korte, stjålne minutter med kjæresten på lørdagskvelden.

– Hans Johansen var nok ikke den eneste som gikk lange veier for å treffe noen de hadde et godt øye til, sier Kari Telste, og fortsetter:

– Historien om tjenstejentene handler mye om slit og usle kår, om forhold vi i dag ikke hadde stått ut med. Men det ville ikke blitt en troverdig historie, uten å ha med beretninger som dette. For visst var det også ungdomsglede og framtidstro.

Annenhver søndag

Fritid var definitivt ikke noe tjenstejenter hadde mye av. Da SSB i 1938 kartla hushjelpenes arbeidsforhold, framkom det at halvparten hadde fri annenhver søndag. Bare 15 prosent hadde fast søndagsfri. Men friheten varte ikke hele helligdagen. Først etter middagsoppvasken fikk tjenstejenta slippe fra. I tillegg var det som nevnt onsdag ettermiddag.

Men etter hvert ble fritid i det minste et tema.

– Fra slutten av 1800-tallet ble det framsatt krav om fritid gjennom fagforeningene; 8 timers arbeid, 8 timers hvile og 8 timer fri, forteller Telste.

Tjenstejentene var imidlertid ikke enkle å organisere.

– Det kan ha sammenheng med arbeidets karakter, mener Kari Telste.

– Husarbeid var nok ikke regnet som ordentlig arbeide, på linje med å jobbe på fabrikk for eksempel. Det var knyttet til ungdom og til midlertidighet. De færreste tjenestejenter hadde planer om å forbli i en slik stilling hele livet. Det var noe de gjorde en periode, inntil de fant noe annet eller giftet seg. Dessuten var husmødrene imot fagorganisering, og da var det ikke så enkelt for ei tjenestejente, som kanskje var den eneste i husholdningen, å stå på kravene.

Også den revolusjonære fotografen Ellisif Wessel i Kirkenes hadde tjenestefolk. Bildeteksten lyder: "Kvenpiken Nanna Elmina Vartiainen fra Neiden var tjenestepike hos Wessels, her fotografert ved brønnhuset på doktorgården Solheim, Kirkenes 1896.". Foto: Ellisif Rannveig Wessel, Grenselandmuseet

Lønn som fortjent?

Et annet forhold var at det kunne være vanskelig for en familie å betale lønn til ei tjenestejente.

Enkelte fikk lønn i naturalia; mat, husvære og kanskje noen ekstra klær.

– Men her var det forskjeller, både mellom by og land, og mellom ulike deler av Oslo, sier Telste. I 1875 var det 76.000 innbyggere i Oslo. Av disse var hele 7000 tjenestejenter, og de aller fleste kom utenbys fra. Nesten hver fjerde husholdning hadde ei jente i tjeneste, men hele 80 prosent av tjenestejentene var bosatt vest for Akerselva.

– På vestkanten var det velsituerte familier, ofte med flere tjenere. De hadde råd til å betale, og det å ha flere tjenere kunne være status, sier Telste. I boka husker ei jente som vokste opp på Majorstua tilbake på at hun og skolevenninnene konkurrerte om hvem som var "finest": "Hvor mange piker har dere da? Bare en? Vi har to vi!"

Finere vask og søm

Det kunne være rift om å tjene hos enkelte husmødre.

– Dette kunne være prestefruer eller kjøpmannsfamilier som gjerne sendte døtrene sine til en annen kjøpmannsfamilie. I slike tilfeller var det nok også for at de skulle få anledning til å treffe en passende ektefelle, forteller Telste.

En det var rift om å få være hos var Hanna Winsnes. Hennes kjøkken var nærmest for utdanning å regne. Hadde man attest derfra, var det heller ikke vanskelig å få tjeneste annet sted.

I familier med flere tjenestefolk var det et hierarki blant tjenerne.

– I en vanlig familie ble som regel tjenestejenta rekruttert til å gjøre grovarbeid, enten det var å bære vann, stelle dyra i fjøset, pusse alle husets parafinlamper, eller gjør grovvasken. Men i finere husholdninger kunne man etter hvert avansere til stuepike, og kanskje lære seg finere vask og søm. Jenter med variert erfaring og gode attester kunne være ettertraktet. I en biografi om Amailie Skram er det nevnt ei tjenestejente som behersket fransk stryking, sier Telste.

Med barn

Historien om tjenestejentene inneholder også beretninger og jenter som ble gravide mens de fortsatt var i tjeneste. Her var friere som kom på besøk, eller det kunne dreie seg om sønnen eller faren i huset. Ble ei tjenestejente med barn, ble hun som regel vist bort og det var ikke alltid det sto en ektemann og ventet.

– I en slik situasjon var det mange jenter som ikke visste verken ut eller inn, forteller Kari Telste. I en politi- og forhørsprotokoll fra Drammen by (1820) kan man for eksempel lese om tjenestejenta hos kjøpmann Berg, hun hadde nok tenkt å fortelle matmor at hun ville si opp da hun skjønte at hun ventet barn "men dette havde hun af undseelse udsadt og saaledes var der intet Menneske der vidste at hun var frugtsommelig." I dette tilfellet endte det med abort.

Det var også de som fødte uten å tilkalle hjelp.

– Hvis barnet da døde kunne forsøket på å skjule svangerskapet bli tolket som barnedrap, forteller Kari Telste.

Livsvarig

Slett ikke alle fant seg en mann og dermed giftet seg bort fra tilværelsen som tjenestejente.

– For noen endte det med at de ble i tjeneste helt til de ikke lenger orket å arbeide. De hadde lært seg ferdigheter de hadde tenkt å benytte når de en gang ble gift, men så ble det aldri noen ektemann. Det ble i stedet år ut og år inn med arbeid for andre. Disse kvinnene kunne være svært vel ansett i familien, og barna de passet var ofte glade i dem. Men problemet oppsto når de ikke lenger kunne gjøre nytte for seg. De hadde jo ingen folketrygd, pensjonsforsikring eller noe sted å bo. Kanskje var fattighuset eneste mulighet, eller de kom på legd og ble sendt fra gard til gard. Etter hvert ble det også etablert hjem for eldre tjenestejenter, forteller Kari Telste.

Inga Borgersen, ei godt voksen tjenestejente på Gulli gård i Sem i Vestfold, sager ved til vinteren, 1937. Foto: Våle historielag

Andre valg

Den første loven som regulerte tjenestejentene arbeidsvilkår, kom først i 1948. Da ble også husholdningene lettere å drive. Velferden økte og mye av slitet forsvant. Det kom innlagt vann stadig flere steder.

– Vannsaken var kvinnesak, påpeker Telste. Og det var slett ikke uten grunn av mange fjøs fikk innlagt vann før turen kom til bolighusene. Ei ku krevde om lag 30 liter vann daglig. Da var det tross alt lettere å bære vann til oppvask og matlaging.

Men bedre vilkår kom på mange måter for seint for tjenestejentene, mener Kari Telste.

– Etter 2.verdenskrig var det ikke lenger så mange som var i tjeneste. Utdanning, også etter folkeskolen, ble etter hvert mer vanlig, og det kom husmorskoler som skulle lære unge jenter å stelle hjemme. De behøvde ikke lenger lære det av ei husmor. Landet skulle gjenreises etter krigen og arbeidsmarkedet ble mer mangfoldig og variert, også for kvinner. De kunne jobbe på fabrikk, i butikk og på kontor, i restauranter og sykehus. Kvinner var ikke lenger nødt til å velge tjeneste.

Telste mener mange jenter foretrakk fabrikkarbeid, fordi det ga en annen form for frihet og muligheten til å disponere fritid.

– Da bodde de på hybel og eide sin egen fritid.

Tjeneste endret karakter på 1800-tallet

Boka *Ut og søkje teneste* har historier helt tilbake til 1600-tallet.

– I det gamle samfunnet, det førindustrielle samfunnet, var det vanlig at de aller fleste unge, i alle fall jentene, ble sendt i tjeneste. Å være ung og være tjener var langt på vei det samme, forteller Telste.

– Tjenestetida ble regnet som en del av det å bli voksen, lære seg visse ferdigheter og hva som skulle til for å bli regnet som et godt arbeidsmenneske. Derfor ble også piker fra bedrestilte familier gjerne sendt bort en periode. Om det i deres tilfeller ikke var snakk om ren tjeneste, var det i alle fall snakk om å lære.

Utover mot slutten av 1800-tallet endret denne praksisen seg. Tjenestetida ble ikke lenger noe som hørte ungdommen til, det var ikke lenger et stadium i livet som de aller fleste gikk gjennom. Klasses skillet ble tydeligere.

– Mange unge strømmet til byene for å søke arbeid. Også tjenestejentene ble etter hvert mer som vanlige ansatte. Det var for eksempel ikke så vanlig lenger at husmora jobbet sammen med

dem, sier Telste.

Så hva gjorde husmora?

– Det var vel meningen hun skulle vie seg til brodering og visitter. Om det lot seg gjennomføre, vet jeg ikke. Men det var i alle fall ikke lenger betraktet som fint at borgerskapets kvinner jobbet sammen med tjenestefolket. Klasses skillet ble tydeligere. Å tjene andre fikk lavere status enn før, påpeker Kari Telste, som også er opptatt av de som i dag hjelper til i huset. Stadig flere har hushjelp, dagmamma eller vaskehjelp.

– Her er det behov for forskning. Vi bør finne ut mer om vilkår og arbeidsforhold for dagens tjenestejenter, mener Kari Telste.

Artikkelen ble opprinnelig publisert i Kildens nyhetsmagasin 28. mars 2006, og redigert av Kilden i 2023.

Se også

- [Herskap og tjenestefolk](#)
- [Anne Jensdotter Sletto: tenestjente og gründer](#)

Kilder

- Sølvi Sogner og Kari Telste (2005). Ut og søkje teneste - historia om tenestejentene. Oslo: Samlaget.

ARBEIDSLIV

Det ble ikke vist noen globale meldinger eller andre viktige meldinger da dette dokumentet ble skrevet ut.